MUSIQA YO'NALISHI TALABALARIDA ICHKI MOTIVATSIYA VA IJODIY O'ZIGA ISHONCHNING IJODIY TAFAKKUR RIVOJIGA TA'SIRI

Abdirimov Komiljon Toxirovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
San'at kafedrasi mudiri

Annotatsiya. Tezisda musiqa yo'nalishi talabalarining ijodiy tafakkuri rivojlanishida ichki motivatsiya va ijodiy o'ziga ishonchning o'rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. O'z-o'zini belgilash nazariyasi, ijodkorlikning komponentli modeli hamda ijodiy o'z-o'zini samaradorlik konsepsiyasi asosida ushbu ikki omil ijodiy fikrlashni qanday mexanizmlar orqali qo'llab-quvvatlashi ochib beriladi. Psixologik xavfsizlik va xatodan qo'rqish motivatsiya hamda o'ziga ishonchning shakllanishini kuchaytiruvchi yoki susaytiruvchi ta'lim muhiti shartlari sifatida ko'rib chiqiladi. Xulosada musiqa ta'limi muhitini tashkil etishga oid amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: ichki motivatsiya, ijodiy o'ziga ishonch, ijodiy o'z-o'zini samaradorlik, ijodiy tafakkur, psixologik xavfsizlik, xatodan qo'rqish, musiqa ta'limi.

Mavzuning dolzarbligi.

Oliy musiqa ta'limida talabadan texnik mahorat bilan bir qatorda asarni mustaqil talqin qilish, improvizatsiya, aranjirovka va kompozitsiya kabi ijodiy vazifalarni bajarish talab etiladi. Ayni paytda musiqa ta'limining an'anaviy shakllari – ustoz va shogird o'rtasidagi individual mutaxassislik darsi, namunaviy ijroga tayanish, akademik konsert, imtihon va tanlovlarda baholanish – talaba faoliyatini ko'pincha tashqi mezonlarga bo'ysundiradi. Bunday sharoitda talaba asarni «to'g'ri» ijro etishga intilib, o'z talqinini izlashdan tiyilishi mumkin. Shu bois ijodiy tafakkurni faqat iqtidor masalasi sifatida emas, balki talabaning faoliyatga munosabati va o'z imkoniyatlarini baholashi bilan bog'liq motivatsion jarayon sifatida o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot maqsadi

– musiqa yo'nalishi talabalarida ichki motivatsiya va ijodiy o'ziga ishonchning ijodiy tafakkur rivojiga ta'sir mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash hamda ularni qo'llab-quvvatlovchi pedagogik shartlarni aniqlashdan iborat. Tezis ilmiy adabiyotlarning nazariy tahliliga asoslangan; unda ilgari surilgan qoidalar keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim bo'lgan farazlar sifatida qaraladi.

Nazariy tahlil.

Ichki motivatsiya – faoliyatni tashqi mukofot yoki jazo uchun emas, balki uning o'zidan qoniqish, qiziqish va zavq olish uchun bajarishdir. R. Rayan va E. Desining o'z-o'zini belgilash nazariyasiga ko'ra, ichki motivatsiya inson uch asosiy psixologik ehtiyoji – avtonomiya, kompetentlik va boshqalar bilan aloqadorlik – qondirilgan muhitda kuchayadi [1]. P. Evans ushbu nazariyani musiqa ta'limidagi tarqoq motivatsiya tadqiqotlarini birlashtiruvchi asos sifatida taklif etib, musiqaga oid motivatsiya ham asosiy ehtiyojlar qondirilgan darajada ichkilashishini ko'rsatgan [2]. T. Amabile ijodkorlikning komponentli modelida soha bilimlari va ijodiy ko'nikmalar qatorida vazifaga bo'lgan ichki motivatsiyani ijodiy natijaning mustaqil tarkibiy qismi sifatida ajratgan [3]; keyinchalik B. Hennessi va T. Amabile ijodkorlikni shaxsning ichki omillari va ijtimoiy muhit o'zaro ta'sirida yuzaga keladigan tizimli hodisa sifatida talqin qilgan [4].

Ijodiy o'ziga ishonch deganda shaxsning ijodiy natija – yangi va o'rinli g'oya, talqin yoki musiqiy yechim – yarata olishiga bo'lgan ishonchi tushuniladi. U A. Banduraning o'z-o'zini samaradorlik

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

nazariyasiga tayanadi [5] va ilmiy adabiyotda «ijodiy o‘z-o‘zini samaradorlik» nomi bilan P. Tirni va S. Farmer tomonidan alohida konstrukt sifatida asoslangan [6]. R. Begetto o‘quvchilarda ijodiy o‘z-o‘zini samaradorlik o‘zlashtirishga yo‘nalganlik va o‘qituvchining ijodiy qobiliyat haqidagi fikr-mulohazasi bilan bog‘liq ekanini qayd etgan [7]. Musiqa sohasida G. Makferson va J. Makkormik o‘ziga ishonchni ijro natijalari bilan bog‘liq muhim omil sifatida ko‘rsatgan [8]. Bu yerda muhim farqni ajratish lozim: ijroga oid o‘ziga ishonch («asarni xatosiz chala olaman») va ijodiy o‘ziga ishonch («o‘z talqinimni yarata olaman») bir xil emas; texnik jihatdan puxta talaba ijodiy vazifalar oldida ishonchsiz bo‘lishi mumkin.

Psixologik xavfsizlik – A. Edmondson ta’rificha, jamoa a’zolarining shaxslararo tavakkal qilish, ya’ni savol berish, xatoni tan olish yoki odatiy bo‘lmagan fikrni aytish xavfsiz ekaniga bo‘lgan umumiy ishonchi [9]. *Xatodan qo‘rqish* esa xatoni o‘rganish manbai emas, balki shaxsiy muvaffaqiyatsizlik va salbiy baholanish belgisi sifatida idrok etish natijasida yuzaga keladigan qochish moyilligidir. J. Stober va U. Ayzmanning yosh musiqachilar bilan olib borgan tadqiqotida mukammallikka intilish ichki motivatsiya bilan, nomukammallikka salbiy munosabat va tashqi bosim esa nazorat ostidagi motivatsiya hamda ruhiy zo‘riqish bilan bog‘liq ekani ko‘rsatilgan [10].

Asosiy fikrlar.

Birinchidan, ichki motivatsiya ijodiy tafakkur uchun zarur bo‘lgan izlanuvchanlikni ta’minlaydi. Musiqiy mashg‘ulotning katta qismi takroriy mashqdan iborat; agar uning yagona maqsadi imtihondan o‘tish bo‘lsa, mashq mexanik takrorga aylanadi. Ichki motivatsiya mavjud bo‘lganda esa xuddi shu jarayon muqobil shtrix, dinamika, tempo va frazirovka variantlarini sinab ko‘rishga, ya’ni divergent izlanishga aylanadi.

Ikkinchidan, ijodiy o‘ziga ishonch qiziqishni amaliy harakatga aylantiruvchi bo‘g‘in hisoblanadi. Talabada musiqaga qiziqish bo‘lsa-yu, «mening g‘oyam yaroqsiz» degan ishonch ustun bo‘lsa, u ijodiy tavakkalga bormaydi va tanish namunani takrorlashni afzal ko‘radi. O‘z-o‘zini belgilash nazariyasidagi kompetentlik ehtiyoji va Bandura ta’kidlagan muvaffaqiyat tajribasi bir-biriga yaqin bo‘lgani sababli, ichki motivatsiya va ijodiy o‘ziga ishonch o‘zaro kuchaytiruvchi aylanma bog‘lanish hosil qiladi deb taxmin qilish mumkin: ijodiy urinishdagi kichik muvaffaqiyat ishonchni oshiradi, ishonch esa yangi urinishga qiziqishni saqlaydi.

Uchinchidan, xatodan qo‘rqish bu aylanma bog‘lanishni uzadi. Baholash markazga qo‘yilgan muhitda talaba ijodiy topshiriqni ham sinov sifatida qabul qiladi va motivatsiya nazorat ostidagi shaklga o‘tadi. Psixologik xavfsizlik esa aylanma bog‘lanishning muhit sharti bo‘lib xizmat qiladi: tanqid shaxsga emas, g‘oya va ijro sifatiga qaratilgan sinf yoki ansamblda talaba odatiy bo‘lmagan talqinni taklif etishga jur’at qiladi. Mutaxassislik darsi, ansambl mashg‘uloti va ommaviy chiqish avtonomiya, kompetentlik va aloqadorlik ehtiyojlariga turlicha ta’sir ko‘rsatgani uchun ularning har birida motivatsion muhitni alohida loyihalash talab etiladi.

Xulosa.

Nazariy tahlil musiqa yo‘nalishi talabalarida ijodiy tafakkurning motivatsion asosi ikki savolga beriladigan javob bilan belgilanishini ko‘rsatadi: «nima uchun ijod qilaman?» (ichki motivatsiya) va «ijod qila olamanmi?» (ijodiy o‘ziga ishonch). Bu omillar bir-birini taqozo etadi va ularning birortasi yetishmaganda ijodiy salohiyat to‘liq namoyon bo‘lmaydi. Ularning rivoji ko‘p jihatdan talabaning shaxsiy xususiyatlariga emas, balki ta’lim muhitining tuzilishi – tanlov imkoniyati, kompetentlikni qo‘llab-quvvatlash va baholash shakli – ga bog‘liq. Demak, ijodiy tafakkurni rivojlantirish vazifasi pedagogik boshqariladigan vazifadir.

Amaliy tavsiyalar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

1) Repertuar tanlash va asar talqinida talabaga asoslangan tanlov imkoniyatini berish. 2) Baholashni texnik va ijodiy mezonlarga ajratish hamda baholanmaydigan ijodiy izlanish mashg'ulotlarini joriy etish. 3) Ijodiy muvaffaqiyat tajribasini bosqichma-bosqich qurish: qisqa improvizatsiya, variatsiya va kadensiya topshiriqlaridan murakkabroq kompozitsion vazifalarga o'tish. 4) O'qituvchi fikr-mulohazasini yakuniy natijaga emas, g'oya va izlanish jarayoniga qaratish. 5) Talabaning ijodiy kundaligi yoki portfoliosini yuritish orqali o'z o'sishini ko'ra olishini ta'minlash. 6) Mutaxassislik o'qituvchilari uchun avtonomiyani qo'llab-quvvatlovchi muloqot bo'yicha metodik seminarlar tashkil etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

2. Evans, P. (2015). Self-determination theory: An approach to motivation in music education. *Musicae Scientiae, 19*(1), 65–83. https://doi.org/10.1177/1029864914568044

3. Amabile, T. M. (1983). The social psychology of creativity: A componential conceptualization. *Journal of Personality and Social Psychology, 45*(2), 357–376. https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.2.357

4. Hennessey, B. A., & Amabile, T. M. (2010). Creativity. *Annual Review of Psychology, 61*, 569–598. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100416

5. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191–215. https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191

6. Tierney, P., & Farmer, S. M. (2002). Creative self-efficacy: Its potential antecedents and relationship to creative performance. *Academy of Management Journal, 45*(6), 1137–1148. https://doi.org/10.5465/3069429

7. Beghetto, R. A. (2006). Creative self-efficacy: Correlates in middle and secondary students. *Creativity Research Journal, 18*(4), 447–457. https://doi.org/10.1207/s15326934crj1804_4

8. McPherson, G. E., & McCormick, J. (2006). Self-efficacy and music performance. *Psychology of Music, 34*(3), 322–336. https://doi.org/10.1177/0305735606064841

9. Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

10. Stoeber, J., & Eismann, U. (2007). Perfectionism in young musicians: Relations with motivation, effort, achievement, and distress. *Personality and Individual Differences, 43*(8), 2182–2192. https://doi.org/10.1016/j.paid.2007.06.036

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.